

DE MOEIZAME BENOEMINGSPROCEDURE VAN EEN BURGEMEESTER IN RUMST (1940-1943)

In zijn standaardwerk over de oorlogsburgemeesters¹ vermeldt Nico Wouters de "moeizame benoemingsprocedure van een burgemeester in de gemeente Rumst". Daarbij vermeldt hij wel het resultaat van die procedure, op 11 maart 1943, maar gaat hij niet dieper in op de voorgeschiedenis, die nochtans een boeiende illustratie biedt van het machtsspel dat werd uitgevochten tussen de Duitse bezettingsoverheid, collaborerende bewegingen, vooroorlogse belanghebbenden en op post gebleven ambtenaren.

In de archieven van de provincie Antwerpen, bewaard in het Antwerpse rijksarchief, bevindt zich over de benoemingsprocedure voor Rumst een subdossier dat merkkelijk dikker is dan de dossiers die eraan voorafgaan en erop volgen². Alleen al de omvang van een dossier suggereert de complexiteit van de situatie.

Op haar beurt was die complexe situatie het gevolg van een samenloop van omstandigheden. Vooreerst was Rumst - zoals de diensten van de provincie herinnerden aan gouverneur Jan Grauls - een "belangrijke nijverheidsgemeente"³. Zij kon dus direct of indirect een rol spelen in de organisatie van de verdere oorlogsinspanningen.

Naast het militair-economische belang van de gemeente waren er echter ook politieke omstandigheden. De gemeenteraadsverkiezingen van 16 oktober 1938 waren in Rumst uitgedraaid op een fotofinish, waarbij de socialistische lijst het met twaalf stemmen verschil haalde van de katholieke lijst. Burgemeester Petrus van der Taelen kon dus aanblijven, maar de politieke spanning in de gemeente was meer dan ooit te snijden. In mei 1940 had Van der Taelen het wijs gevonden de gemeente te verlaten voor de Duitse inval. Dat maakte een herstel van de vooroorlogse verhoudingen hoe dan ook onmogelijk, want de wet van 5 maart 1936 "betreffende de plichten van de ambtenaar in oorlogstijd" bestrafte de zogenaamde postverlating met afzetting.

Ook de Antwerpse provinciegouverneur baron Georges Holvoet was in de meidagen uit zijn provincie vertrokken en naar Frankrijk gevlucht. In augustus 1940 werd zijn plaats – zij het ad interim – ingevuld door de partijloze, maar dicht bij het VNV staande taalkundige Jan Grauls. Zodra Grauls zijn weg wat had gevonden in het provinciebestuur, maakte hij werk van het invullen van de vrijgekomen plaatsen in het korps van burgemeesters. Daarmee sloeg hij twee of zelfs drie vliegen in een klap: hij droeg bij tot de versterking van de organisatie van het land in oorlogstijd (denk maar aan de bevoorrading), hij ging in op een duidelijke wens van de

---

¹ N. WOUTERS, *Oorlogsburgemeesters 40/44. Lokaal bestuur en collaboratie in België*, Tielt, Lannoo, 2004, 170.

² PAA 603-3355. Behoudens tegenbericht is alle specifieke informatie in deze bijdrage afkomstig uit dit dossier. Wanneer uit de tekst voldoende blijkt uit welk stuk de informatie komt, hebben we dit niet hernomen in een voetnoot, om de tekst niet te zwaar te maken.

³ Arrondissementscommissaris aan Grauls, 10 januari 1941.

bezettingsoverheid en hij greep de kans om de aanwezigheid van de collaboratiebereide bewegingen in het lokale machtsapparaat gevoelig te doen toenemen.

Die laatste overweging zou voor de bezettingsoverheid ook bepalend zijn voor het nemen van de zogenaamde ouderdomsverordening van 7 april 1941, waarbij alle lokale bestuurders ouder dan 60 uit hun ambt werden ontzet. Toen Grauls het dossier-Rumst voor het eerst op zijn bureau kreeg, was daarvan echter nog geen sprake.

De publicatie van Van der Taelens afzetting in het *Belgisch Staatsblad* bracht minstens één geregeld lezer van die publicatie echter op ideeën. Ludovic van Kerckhoven, de in Rumst wonende secretaris ad interim van de gemeente Zandhoven, vroeg op 21 november 1940 een onderhoud met de bestendige deputatie van de provincieraad over de "in alle opzichten abnormalen toestand der gemeente Rumst, o.a. onder het oogpunt van bestuurlijke orde". In een niet gedateerde notitie verduidelijkte Van Kerckhoven zijn inzichten. Hij bepleitte een model waarbij de burgemeester niet langer een hybride positie zou innemen tussen de politiek en de ambtenarij, maar geheel verambtelijkt zou worden, naar Nederlands model. Tegelijkertijd verwees hij naar de eigen verdiensten, waardoor duidelijk werd dat zijn notitie niet als een wetenschappelijke analyse was bedoeld, maar eerder als een verkapte sollicitatie.

Hoewel Van Kerckhoven zijn kandidatuur dus duidelijk inschreef in een model dat afweek van het democratische bestuursmodel voor de gemeente, bleek men met name aan Duitse zijde niet zo opgezet met zijn persoon. Op 4 januari 1941 schreef de Antwerpse *Stadtkommissar* Dr Walter Delius aan Grauls dat er nog een andere kandidatuur was, die zijn voorkeur genoot. Het ging om Felix Mannaerts, leraar Latijn en Grieks aan het college in Boom en ook - maar dat vermeldde Delius niet - secretaris van het lokale Davidsfonds. Hoe Mannaerts' naam op de radar was gekomen, weten we niet. Het dossier bevat geen sollicitatiebrief van zijn hand. Had hij mondeling belangstelling laten blijken? Hadden anderen zijn naam genoemd? Het valt op dit moment niet te reconstrueren. Als het van Delius afhing, die voor de oorlog zelf lange jaren burgemeester was geweest voor de links-liberale *Deutsche Volkspartei*, was Mannaerts alvast de betere kandidaat, al maakte hij zich wat zorgen over de mogelijkheid een ambt als leraar te combineren met het burgemeesterschap.

Ook in de omgeving van gouverneur Grauls vond men de keuzemogelijkheden blijkbaar wat te beperkt, want tussen half december 1940 en half januari 1941 probeerde de arrondissementscommissaris nog een aantal potentiële kandidaten te vinden, echter zonder succes. Op 11 januari 1941 leek er dan toch beweging in de zaak te komen. Een gesprek met Jan Verlinden was positief verlopen. Verlinden was in de periode 1924-26 katholiek gemeenteraadslid geweest, maar had zich nadien niet meer beziggehouden met politiek. Dat was een belangrijk element, schreef de arrondissementscommissaris, want "De politieke toestand der gemeente Rumst vereischt dat de keuze zou vallen op een persoonlijkheid die aan de actieve politiek geen deelneemt."⁴ Hij was geboren in 1874 en kon dus geacht worden met de leeftijd enige wijsheid verzameld te hebben. Daarenboven zou hij voldoende

---

⁴ Arrondissementscommissaris aan Grauls, 11 januari 1941.

presentabel moeten zijn voor de nieuwe machthebbers want, zo schreef Grauls aan Delius⁵, hij “werkt zeer ieverig mede aan Winterhulp en is een zeer goed volksverbonden Vlaming” – waarmee hij impliciet ook schreef dat Verlinden op geen enkele manier verbonden was met het politieke Vlaams-nationalisme.

Grauls verantwoordde de keuze voor Verlinden niet enkel positief, maar verantwoordde ook waarom hij de kandidaturen van Van Kerckhoven en Mannaerts niet in aanmerking meende te kunnen nemen. Eerstgenoemde was zijns inziens te jong en onvoldoende bezadigd, terwijl hij met betrekking tot Mannaerts het voorbehoud van Delius deelde: als leerkracht zou hij onvoldoende tijd kunnen vrijmaken voor het veeleisende ambt van burgemeester.

Het handigheidje van Grauls bleek echter niet te werken. Op de vergadering van de bestendige deputatie van 25 februari 1941 moest gedeputeerde Clerckx melden dat de Duitse bezettingsoverheid niet instemde met een voordracht van Verlinden, zodat de deputatie moeilijk anders kon dan positief te adviseren over Mannaerts. Niemand voordragen was immers geen optie: “De politieke toestand is moeilijk vooral thans na de schier gezamenlijke vlucht van burgemeester, schepenen en ondergeschikten in Mei II.”⁶

En toch zou Mannaerts niet benoemd worden. Op 20 maart 1941 meldden de diensten van het departement Binnenlandse Zaken aan Grauls dat de secretaris-generaal voor Openbaar Onderwijs, de Franstalige liberaal Marcel Nyns, een negatief advies had uitgebracht over diens eventuele burgemeesterschap. Zijn diensten in het college van Boom werden immers onmisbaar geacht voor een goede organisatie van het onderwijs. Was dat werkelijk zo of was het een handigheidje van de administratie om een burgemeestersbenoeming die gewenst werd door de Duitsers tegen te houden? Als dat zo was, zal men het zeker niet op papier gezet hebben.

Het veto van het departement zorgde voor enige paniek. Delius drong aan dat toch een poging zou worden gedaan om Mannaerts te benoemen⁷. Grauls overlegde met zijn geestesgenoot Gerard Romsée⁸, die pas was aangetreden als secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken. Samen bedachten ze een manier om Mannaerts toch te benoemen, met verwijzing naar precedentes waarbij leerkrachten toch als burgemeester werden benoemd, bijvoorbeeld door ze een verlof zonder wedde toe te kennen voor de duur van het burgemeesterschap. Het mocht allemaal niet baten, want het departement Onderwijs handhaafde zijn bezwaar.

Heel even werd er nog gezocht naar andere kandidaten, maar zonder succes, zodat Grauls geen andere mogelijkheid zag dan toch Van Kerckhoven voor te dragen. Ook Romsée was niet enthousiast over deze kandidatuur, zij het om een andere reden: hij vroeg zich af hoe de kandidaat zijn burgemeesterschap dacht te combineren met het ambt van secretaris in

---

⁵ Grauls aan Delius, 25 januari 1941.

⁶ Verslag van de vergadering van de bestendige deputatie van 25 februari 1941.

⁷ Delius aan Grauls, 12 april 1941.

⁸ Grauls aan Romsée, 8 mei 1941, Romsée aan Grauls, 8 juni 1941.

Zandhoven⁹. Uiteindelijk bleek het gebrek aan alternatieven doorslaggevend te zijn, zodat Van Kerckhoven toch werd voorgedragen¹⁰. Van Delius kwam er geen bezwaar, maar de *Militärverwaltung* in Brussel zag dat absoluut niet zitten “nach den nun hier eingegangenen Auskünften über dessen Persönlichkeit”.¹¹ Allicht werd hiermee verwezen naar een anonieme brief die een “Groep Rumstenaars” al op 16 november 1940 had verstuurd aan de toenmalige secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken, Vossen, waarin Van Kerckhoven werd beschuldigd van “grootheids- en vervolgingswaanzin”.

Van Kerckhoven, die begreep dat zijn kansen aan het keren waren, probeerde het over een andere boeg te gooien en schreef op 23 juni 1941 een scherpe brief aan Grauls, waarin hij verwees naar zijn verleden in het activisme in de Eerste Wereldoorlog. Zijn rol in de plaatselijke Groeningerwacht leverde hem na de oorlog een veroordeling tot zes maanden cel op, die echter in 1939 was uitgewist door een herstel in eer en rechten. Van Kerckhoven beschouwde zich duidelijk als een slachtoffer en verwees naar het “onrecht en vervolging mij gedurende twintig jaren [...] aangedaan, vooral vanwege het Rumstsche gemeentebestuur”.¹² Dit aanhoudende conflict zou zijn gezondheid ook negatief hebben beïnvloed.

Blijkbaar vond hij hiermee gehoor bij een aantal mensen in de *Militärverwaltung*, die meenden dat zijn benoeming een vorm van *Wiedergutmachung* kon vormen.¹³ Ook de zogenaamde Bormscommissie, die compensaties toekende aan veroordeelde activisten, had oor naar de vragen van Van Kerckhoven en stelde voor hem ambtshalve als secretaris in Rumst te benoemen¹⁴. Van Kerckhoven verkoos echter het burgemeesterschap, zij het dan met een financiële regeling die als compensatie kon gelden¹⁵. Diegenen die uiteindelijk de beslissing dienden te nemen, zagen het echter anders. Een poging van Grauls om de *Militärverwaltung* tot andere gedachten te brengen, leverde even weinig op als het geval was geweest bij het departement Onderwijs¹⁶. Van Kerckhoven bleef met lege handen en de benoemingsprocedure stond weer bij start.

Net zoals het geval was na de mislukking van de piste-Mannaerts, trad ook nu een panieksituatie in, waarbij namen die al de revue waren gepasseerd, maar waar niets mee was gedaan, toch op tafel kwamen. Allicht onder zachte druk vanuit het provinciebestuur werd de kandidatuur van Jaak Vercammen uitgelokt, een oud-rijkswachter die tussen mei en oktober 1940 de lokale bevoorradingdienst had geleid¹⁷. Het Antwerpse VNV-kamerlid Jan Timmermans suggereerde Frans De Bruyn, een “eenvoudige, kalme, werkzame jongen” die actief was als secretaris van de christelijke maatschappelijke werken aan te spreken – en liet

⁹ Romsée aan Grauls, 1 mei 1941.

¹⁰ Grauls aan Delius, 17 april 1941 en Romsée aan Grauls, 18 juni 1941.

¹¹ Grauls aan Delius, 2 augustus 1941, met als bijlage *Militärverwaltung* aan Grauls, 9 juli 1941.

¹² Van Kerckhoven aan Grauls, 23 juni 1941. Merk op dat Van Kerckhoven geen onderscheid maakt tussen de opeenvolgende besturen van de gemeente.

¹³ Froitzheim (*Militärverwaltung*) aan departement Binnenlandse Zaken, 9 juni 1941.

¹⁴ Van Kerckhoven aan Grauls, 25 juni 1941.

¹⁵ Van Kerckhoven aan Grauls, 24 juni 1941.

¹⁶ Grauls aan Delius, 2 augustus 1941, Delius aan Grauls, 2 december 1941.

¹⁷ Vercammen aan arrondissementscommissaris, 28 april 1941.

meteen verstaan dat hij de kandidatuur van Van Kerckhoven geen goed idee vond.¹⁸ Ook de latere oorlogsburgemeester De Winter verschijnt voor het eerst op het toneel – niet met een sollicitatie, wel met de vermelding dat hij vernam dat zijn naam was gevallen en hij daarover gesproken had met de Antwerpse liberale schepen Somers en het katholieke lid van de bestendige deputatie Clerckx.¹⁹

Meer succes leverden deze pistes niet op. Delius liet heel snel weten dat noch Vercammen, noch De Bruyn in aanmerking kwamen en dat moest worden voortgewerkt met de kandidaturen van Mannaerts en Van Kerckhoven²⁰ – die echter allebei op een veto van een hogere instantie waren gestoten.

Alweer werd de zoektocht naar kandidaten opgestart, wat erop neerkwam dat de arrondissementscommissaris zich nogmaals naar Rumst diende te begeven. Hij kwam terug met een suggestie die op zijn zachtst gezegd verbazend kan heten, namelijk dienstdoend burgemeester Frans Fonteyn van de BWP effectief te benoemen. Volgens de arrondissementscommissaris vervulde Fonteyn “met veel ijver en toewijding zijn functies als burgemeester” en scheen “de bevolking van Rumst zeer tevreden over zijn prestaties”. Natuurlijk, voegde hij eraan toe, “is Fonteyn geen ontwikkelde [...] maar zijn moed en zijn goede wil vullen dit tekort grotendeels aan.”²¹ Niet geheel onverwacht mislukte ook deze piste: ook Fonteyn kon rekenen op een veto van Duitse zijde.²²

Intussen was de naam van De Winter een tweede keer gevallen, en wel vanuit een voor het bestuur gezaghebbende bron. Op 13 december 1941 liet Frans Wildiers, VNV-lid van de bestendige deputatie, aan Grauls weten dat naast Mannaerts ook De Winter een mogelijke kandidaat zou kunnen zijn.²³ Na het klassieke onderzoek naar antecedenten bevestigde de arrondissementscommissaris, zonder veel enthousiasme, dat De Winter “gebeurlijk in aanmerking zou kunnen komen”²⁴. Ook de diensten van Delius hadden geen bezwaar.²⁵

Toch kon de benoeming niet meteen plaatsvinden, door een wanhoopsoffensief uit een andere hoek. Op 12 maart 1942 kreeg Grauls een brief van vertegenwoordigers van de Vlaamsgezinde opinie in Rumst, met onder meer schepen De Wachter, de ongelukkige kandidaat Mannaerts en de voorzitters van de Vlaamse Oud-Strijders en de Vlaamse Kinderzegen, waarin ze de kandidatuur van Edward van den Bossche, een steenbakker, voorstelden met de aanbeveling dat hij “eerlijk en rechtvaardig” is, “al gaat hij met zijn tijd mee”. Was het een poging om toch nog Mannaerts te benoemen? Vonden de ondertekenaars

¹⁸ Timmermans (? – de handtekening is niet goed leesbaar, maar op basis van eliminatie van de Antwerpse volksvertegenwoordigers in 1940 lijkt dit de enige mogelijke identificatie te zijn) aan Grauls, 29 april 1941.

¹⁹ De Winter aan Grauls, 4 februari 1941.

²⁰ Delius aan Grauls, 10 juli 1941.

²¹ Arrondissementscommissaris aan Grauls, 13 december 1941.

²² Grauls aan arrondissementscommissaris, 13 januari 1942.

²³ Wildiers aan Grauls, 13 december 1941, Grauls aan Wildiers, 10 januari 1942.

²⁴ Arrondissementscommissaris aan Grauls, 20 januari 1942.

²⁵ *Feldkomandantur* aan Grauls, 27 januari 1942.

heeft opmaak toegepast: Lettertype: Cursief

De Winter onvoldoende ingeschakeld in de collaboratie of het politieke Vlaams-nationalisme?
We hebben er het raden naar.

Wat er ook van zij, op 11 maart 1943 ondertekende secretaris-generaal Romsée het benoemingsbesluit van De Winter.

Veel meer dan het resultaat, veel meer dan wie waarom al dan niet kandidaat was of als kandidaat was genoemd, is deze procedure interessant omdat ze de evenwichtsoefening van de verschillende betrokkenen zo duidelijk laat blijken. Er is de spanning binnen het Belgische bestuur, tussen vertegenwoordigers van de vooroorlogse democratische elites en de nieuw aangetreden collaborerende ambtenaren. Er is de spanning tussen het Belgische bestuur en de Duitse bezettingsoverheid, waarbij ook de meer Duitsgezinde krachten in de eerste groep het niet noodzakelijk steeds eens zijn met de tweede groep. Ook binnen het Duitse bezettingsbestuur zijn de vielen niet altijd gestemd: Delius in Antwerpen wordt soms teruggedroefd door zijn oversten in Brussel en zelfs binnen de Brusselse *Militärverwaltung* nam niet iedereen dezelfde positie in. Dat leidde tot vertraging in de besluitvorming en tot herhaaldelijke regelrechte panieksituaties. Alleen al daarom is de benoemingsprocedure van een burgemeester in Rumst in de eerste helft van de oorlog van bovenlokaal belang, in de mate ze illustratief is voor de spanningen die speelden in de aanpassing van de bestuurlijke verhoudingen aan de werkelijkheid van een door Duitsland bezet land.

Frank Judo